

בהרוגי המלחמה — מלחמת טיטוס שהיתה בירושלים וביהודה. ונגמרה פריך: מאי קאמר? מקחו בטל — דלמרינן: מיראה עבד. אי נמי: השני נוח לי והראשון קשה הימנו. ונגמרה מוקי לה דלא כחז ליה שטרא. לקח מן האישי — קרקע המיוחדת לכתובת אשתו, או שכתוב בכתובתה, או הכניסו לו שום נכסותה. וכל שכן שאר נכסים, דלי לא עבדה ליה אמר לה: עיניך נתם בגרושין וזמיתה. הכי מוקמינן ליה צנחא נטרט (ג), מקחו בטל — דלמרינן: נתם רוח עשיית לבעלי. גותן לבעלים רביע — שיעורו דסיקריקון מוחל גביה ריבועא.

מלחמה, כלומר, בזמן תוקף המלחמה. מהרוגי המלחמה ואילך יש בה דין סיקריקון. כיצד הוא דין זה? מי שלקח (קנה) שדה מסיקריקון מן הגוי שנטל את השדה מבעליו על ידי איומים, ואחרי כן חזר אותו אדם ולקח אותו שדה עצמו מבעל הבית מבעל השדה הראשון — מקחו בטל, שיכול לומר בעל השדה כי לא התכוון באמת שתיקנה לו השרה. אבל אם לקח תחילה מבעל הבית, וחזר ולקח מסיקריקון — מקחו קיים. וכיצד בזה, אם תחילה לקח (קנה) מן האישי קרקע השייכת או המשוועבדת לאשתו, ואחרי כן חזר ולקח אותה קרקע מן האשה — מקחו בטל, שיכולה האשה לטעון שלא רצתה להסתכסך עם בעלה ולמחות ביד הקונה לאחר שכבר נמכר השדה, אבל באמת לא הסכימה למכירה. אבל אם לקח קודם מן האשה וחזר ולקח מן האישי — מקחו קיים. זו שיטת משנה ראשונה בסיקריקון. ואילו בית דין של אחרונים אמרו: הלוקח מסיקריקון גותן לבעלים רביע ממחיר השדה. אימתי אמרו דבר זה — בזמן שאין בידן של הבעלים לקח, אבל יש בידן ליקח — הן קודמין לכל אדם. רבי הושיב לאחר זמן בית דין, ונגמרו (ההצביעו) והגיעו להחלטה זו: שאם שהתה השדה בפני סיקריקון שנים עשר חדש ולא יצאה מידם — כל הקודם ליקח (לקנות) שדה זה זכה בה בגוף השדה, אבל גותן לבעלים רביע מן המחיר.

מלחמה, מהרוגי המלחמה ואילך יש בה סיקריקון. כיצד? לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעל הבית — מקחו בטל, מבעל הבית וחזר ולקח מסיקריקון — מקחו קיים. ילקח מן האישי וחזר ולקח מן האשה — מקחו בטל, מן האשה וחזר ולקח מן האישי — מקחו קיים. זו משנה ראשונה. יבית דין של אחרונים אמרו: הלוקח מסיקריקון גותן לבעלים רביע; אימתי? בזמן שאין בידן ליקח, אבל יש בידן ליקח — הן קודמין לכל אדם. ירבי הושיב בית דין ונגמרו, שאם שהתה בפיני סיקריקון שנים עשר חדש — כל הקודם ליקח זכה, אבל גותן לבעלים רביע.

ב גמרא השתא מהרוגי המלחמה לא היה בה סיקריקון, מהרוגי המלחמה ואילך יש בה סיקריקון? אמר רב יהודה: לא דנו בה דין סיקריקון קאמר; דאמר רבי אסי, שש לש גזירות גזרו: גזרתא קמייטא — כל דלא קטיל ליקטלוהו, מצייעתא — כל דקטיל ליייתי ארבע זוזי, בתרייתא — כל דקטיל ליקטלוהו; הלכך, קמייטא ומצייעתא, פינן דקטילי — אגב אונסיה גמר ומקני, בתרייתא, אמרי: האינדא לישקול, למחר תבצענא ליה בדינא.

ג אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב: "אשרי אדם מפקח תמיד ומקשה לבו יפול ברעה"? אקמץא ובר קמץא חרוב ירושלים, אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא, אשקא דריספק חרוב ביתר. אקמץא ובר קמץא חרוב ירושלים; דההוא גברא, דרחמיה קמץא ובעל דכביה בר קמץא, עבד סעודתא, אמר ליה לשמעיה: זיל אייתי לי קמץא, אזל אייתי ליה בר קמץא. אתא אשפחיה דהנה יתיב, אמר ליה: מקדי ההוא גברא פעל דכבא דההוא גברא הוא, מאי בעית הכא? קום פוק! אמר ליה: הואיל ואתאי שבקן, ויהיבנא לך דמי מה דאכילנא ושתנינא.

ב גמרא על דברי המשנה שלא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה תרשים: השתא (עכשיו), הדין בהרוגי המלחמה לא היה בה סיקריקון שלא היו גזלים, מהרוגי המלחמה ואילך אחר המלחמה יש בה סיקריקון? אמר רב יהודה: הכוונה היא שלא דנו בה בזמן הרוגי המלחמה דין סיקריקון, קאמר [אמר]. והיו מאשרים את הקנין שגנה אדם מן הסיקריקון. וטעמו של דבר הוא על פי מה שאמר ר' אסי: שלש גזירות גזרו הגויים בזמן המלחמה שבה נחרב הבית: גזרתא קמייטא [גזירה ראשונה] היתה: כל מי שלא קטיל [הורג] מן היהודים — ליקטלוהו [יהרגו אותו]. גזירה מציעתא [אמצעית שניה] היתה: כל מי דקטיל [שהורג יהודי] — ליייתי ארבע זוזי [שיתן ארבעה זוז כקנס]. גזירה בתרייתא [אחרונה] היתה: כל מי דקטיל — ליקטלוהו [כל מי שהורג יהודי יהרגו אותו]. הלכך [לכן] בזמן הגזירות קמייטא [אומרים] הגויים היו חרובים [היה בעל השדה גומר בלבו ומקנה] קנין גמור למי שלקח ממנו, ונעשה השדה קנין לסיקריקון לגמרי. וזהו "בהרוגי המלחמה".

ומציעתא [הראשונה והאמצעית], כיון דקטילי [שהגויים היו הורגים] — אגב אונסיה [אונסין] של מוות שיש בדבר גמר ומקני [היה בעל השדה גומר בלבו ומקנה] קנין גמור למי שלקח ממנו, ונעשה השדה קנין לסיקריקון לגמרי. וזהו "בהרוגי המלחמה". וזהו "בהרוגי המלחמה". [אומרים] הגזולים לעצמם: האינדא לישקול [עכשיו שייקח] את השדה, למחר תבצענא ליה בדינא [אתבע איתו בדין]. שאף שיהיה יד הגוי תקיפה בשעתו והכריח את הבעלים לתת לו את שדהו, מכל מקום אנו אומרים שלא גמרו בליבם להקנות לו, מפני שבעל השדה סבור שיכול אחר כך להוציא את הדבר מידי כמשפט. לכן כיון שהגזיר ענין מלחמת החרובים באים לדבר על פריטים שונים שהיו בה. אמר ר' יוחנן: מאי דכתיב [מהו שנאמר]: "אשרי אדם מפקח תמיד ומקשה לבו יפול ברעה" (משלי כח, יד)? אקמץא [על קמץא] ובר קמץא חרוב [נחרבה] ירושלים, אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא [על תרנגול ותרנגולת נחרבה המקום ששמו הר המלך]. אשקא דריספק חרוב [על יתד של מרכבה נחרבה] העיר ביתר. ומפרש: אקמץא [על קמץא] ובר קמץא חרוב [נחרבה] ירושלים, וכך היה מעשה: דההוא גברא דרחמיה [אדם אחד שאהבנו] היה נקרא קמץא ובעל דכביה [נחרבה] היה נקרא בר קמץא, עבד סעודתא [נעשה סעודה] משתה גדולה, אמר ליה לשמעיה [לן לשמוען]: זיל אייתי [לך הבא] לי את קמץא [אודה], אזל אייתי ליה [הבא] ליה בר קמץא [בטעות את בר קמץא ושונאו]. אתא אשפחיה דהנה יתיב [בא בעל הבית מצא אותו את בר קמץא ששואה], אמר ליה [לך] לבר קמץא: מכדי ההוא גברא בעל דכבא דההוא גברא [אחי אדם זה, כלומר אתה, שונא של אותו אדם, שלי הוא, מאי בעית הכא? קום פוק [צא! אמר ליה] בר קמץא: הואיל ואתאי שבקן [הנח לי] ויהיבנא לך דמי מה דאכילנא ושתנינא.

עיונים
לקח מסיקריקון וכו' כתבו ראשונים שכל המשא והמתן הוא על פי שיטת רב הונא שגם מי שאנסוהו למכור ומכר, למרות שלא היה הדבר מרצונו, מכל מקום המכר אינו בטל. אלא שלא נאמר הדבר אלא במכר, כאשר המוכר מקבל תמורה הוגנת בעד הדבר שמכר (אף שלא עשה כן מרצונו), אבל בסיקריקון אין מדובר במכר כלל, אלא בגניבת דבר ללא תמורה, ונתנה כנו הנעשית באונס אין בה דין קנין (וראה בשיטה ועוד).
לקח מן האישי וכו' מקחו בטל במסכת בכא בתרא (מטב). מעמידים דין משנתנו בשדות שיש לאשה ויקח מיוחדת אליהם, כגון שדה שייחך הבעל לפרעון כתובתה, וכן שדה מנכסי בית אביה (צאן רלז). ונחלקו ראשונים האם המיקח בטל לאלתר — שאינו חל כלל, או שהשדה נשאר ביד הלוקח עד זמן הפירעון. ויש שחילקו בין סוגים שונים של שדות (ראה ברשב"א ועוד).
בית דין של אחרונים וכו' עיקרו של דבר גם הוא משום ישוב ארץ ישראל. כי אם לא היו עושים תקנה זו, והיו מעמידים את הדברים על הדין לא היה אדם קונה מן הסיקריקון, ונמצא שהקרקע הייתה נשארת בחזקת הגויים. ומשום כך תקנו שיבואו אנשים לקנות את הקרקע, ותישאר ביד ישראל. ואכן, היו חכמים שאמרו שמאחר שרונים אלה קשורים בארץ ישראל, אין להגות בהם בחוץ לארץ במקרים דומים. אבל ראה להלן בדף נח.א, ואילך, וכן בתשובות הגאונים, שנראה שדנו דינים אשר בכל קרקעות השייכים ליהודים.

שנים עשר חודש והסבירו טעמו של דבר, אם משום שאם שהה משך זמן זה ולא חזר וקנה מן הסיקריקון משמע שגמר בלבו והקנה את השדה בשלימות, או משום קנס, שקנסוהו חכמים על שלא הוריד לפדות את שדהו שלא להשאירו ביד הנכרי (שיטה).
אגב אונסיה גמר ומקני כי כד שתעבור הבעלות לא די במעשה קנין אלא גם ב"גמר דעת" הסכמה גמורה של המוכר למכור זה. אולם כאשר היתה סכנת נפשות, אנו מניחים כי היה כאן טוב של מכר, שהרי המוכר בעצם קונה את חזיו עבור השדה, ולשם הצלת נפשו הוא בודאי מטסכים בלב שלם שיעבור הנכס מרשותו ובלבד שיינצל.
אשרי אדם מפקח וכו' רש"י אומר שייקרה הרשה הוא מחלקו הראשון של הפסוק "אשרי אדם מפקח", ופירושו: דואג, שם לב שלא תבוא תקלה ממעשיו, וכפי שמראים המעשים המסופרים להלן, וכבר העירו בתו"ש שלמרות שאמרו "פחור בציון חטאים", שמשמע מכאן שאין לפחד תמיד,

יש לחלק בדברים, כי במקום שיש בו חשש אמיתי, כל שאינו מפקח ובוטח בעצמו שלא יארע לו רע גורם לעצמו פורענות. והרי המעשים המסופרים כאן הם רוגמה לכן שבני מקומות שונים מטכו על צדיקתם או על גבורתם, ולא חששו מפני התוצאות (וראה גם בעיני יעקב ועוד). ומדברי המהרש"ל נראה כי עיקר הררשה הוא גם מחלקו השני של הפסוק — ומקשה ליבו יפול ברעה. וכן פירש מהרש"א.
אקמץא ובר קמץא רבים שאלו: הרי האישי שגורם לפורענות היה בר קמץא, ומה טעם הכניסו את שמו של קמץא לכאן? ובפשטות הכוונה לומר שבגלל דבר של מה בכך נחרבו מקומות אלה, כגון בגלל ההבדל הקטן בין השמות קמץא ובר קמץא. והמהר"ל מסביר בדרך פנימית, כי כפי שנאמר בכמה מקומות נחרבה ירושלים בגלל שנאת חינום. ושנאת חינום ומחלוקת גוימות לא רק לסכסכים בין אנשים (כגון בעל הסעודה ובר קמץא) אלא אף ליצירת סיבות וקשרים שכל מטרתם היא להחזיק במחלוקת. ומשום כך אף האדה, בר קמץא, היה שותף באותו גורם של פורענות.

אורח ההלכה
לקח מן האישי וכו' הבעל שמכר נכסיו ואחר כך כתבה אשתו ללוקח דין דברים אין לי עמך, ואפילו עשו עמה קנין — הרי זו טורפת מאותם נכסים. שלא כתבה אלא כדי לעשות נחת רוח לבעלה, ואפילו כתבה לו שלא תוכל לטעון טענה זו — אינו כלום. אבל קנו מיד האשה תחילה שאין לה שעבוד על קרקע זו, ואחר כך מכר אותה הבעל — אינה טורפת. (רמב"ם ספר קנין הלכות מכירה פ"ל ה"ג. ספר נשים הלכות אישות פכ"ב ה"ז-יח. שריע אה"ע צ, יז).
הושיב רבי בית דין וכו' נכרים שהיו מציקים לישראל, ומאיימים עליו להרגו, האישי פדה עצמו מיד הנכרי בשדה או בביתו. אם אותו מציק מוכר את הקרקע. אם יש ביד הבעלים קנת — הם קודמים לכל אדם. ואם אין ביד הבעלים קנת, או שהתה קרקע זו בפני המציק שנים עשר חודש — כל הקודם קונה זכה. ובלבד שיתן לבעלים הראשונים רבע הקרקע או שליש דמיה, ואם לא נתן הרי כאלו גול אותו חלק מן הקרקע. וכדברי בית דין של רבי. (רמב"ם ספר נויקין הלכות גזילה ואביהו פ"י ה"ג. שריע חו"מ רלו, א).

מסורת הש"ס
ה. ב"ב מו.ב. מח.א. וראה תוספתא שם.
ו. כתובות צה.א. ב"ב מט.ב. וראה גיטין נח.ב.
ז. תוספתא שם (בשינוי לשון קט).
ח. שם.
ט. ראה ירושלמי גיטין פ"ה ה"ז.
י. (כל המעשה) איכ"ר פ"ד ג (בשינויים).

גרסות
יש בה יש בכתי" ובמקורות: היה בו. הקודם ליקח יש בכתי" הקודם ולקח. לא דנו בה דין יש בכתי" דין. לייטי יש במקורות: לייטיב ליה ויש בכתי" לייטיב. דריספק יש במקורות: דריספק.

לשון
קמץא יש סבורים כי הכוונה היא למשפחה של בני Κομψός (קומפסוס) שלפי דברי יוספיפוס היו מחשובי העיר טבריה ותמכו ברומאים. חשם קומפסוס משמעו — מעדן, מוחכם. אך יש לו גם משמעות שלילית — ערמומי, בעל מזימות.

ריספק בערוך (ועוד מקורות) מובאת המלה בגרסה דריספק, וכנראה היא מן הפרסית הבינונית despak — מרכבה הדורה רתומה לפרדים.
בעל דבבא כנראה יש לפרש "דבב" כאן קשר קרוב עם המשמעות דבב = דבר. אולם בארמית (ובתשאלה גם בשמוש הלשון הוא בעברית) יש לכך משמעות של דיבורי איבה. ואף באשורית בעל דבב משמעו: שונא, אויב.

החיים
שלש גזירות נראה כי גזירות אלה לא היו הוראות ממשלתיות ממש, אלא הן תיאורי המצבים השונים ששררו בארץ לאחר סיום המלחמה נגד הירומאים. ובדומה לדברים אלה (אם כי בניסוח שונה) מתואר הדבר גם אצל יוספיפוס. מלחמה זו נמשכה זמן רב יצרה רגשי איבה קשים, ומיד לאחריה לא נהגו לפי כל חוק צבאי או חוק אחר, אלא הירבו להרוג ביהודים, ורבים הומתו בעיניים קשים. רק לאחר מכן הושלט סדר מסוים והפסקו רציחות היהודים בגלוי, אם כי גם לאחר שהתייצבו הדברים הופקעו רוב הקרקעות מבעליהן ונחשבו כרכוש השלטונות, ואילו בעלי הקרקעות היו נחשבים רק כעין אריסים בתן.

* רישו"א מן הגרמנית העתיקה reitwage — מרכבה.

מסורת הש"ס

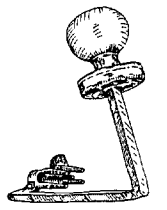
- א. ראה ב"ב י"ב. וראה גיטין פ"א.
- ב. ראה איכר פ"א לא.
- ג. (הענין בשניינים) אדרי"ן פ"ו ג. איכר שם. קהיר פ"ו יא.
- ד. שם. וראה תענית י"ט, ב.

גרסות

ואוקמיה ואפקיה יש בכתיי: ואפקיה.
שמע מינה קא ניחא להו יש כתיי שבחם חסרות מליס אלה, ויש: שמע מינה לאו לשום שמים עסוק.
בדוקין שבעין ויש שגרסו: בדוקין של עין ויש במקורות: בחריץ שבעין.
הוה מומא יש בכתיי: מומא.
אמר ליה לינוקא יש במקורות: אשכחיה להווא ינוקא אמר ליה.
עמי ישראל יש בכתיי: והווא ינוקא הוה מנגמס בין באדום ובין באדם ורי ברשיי.
בעי לחרובי ביתיה ובעי לכפורי יש בכתיי: ניחא ליה לאחרובי ביתיה וכפורי.
שנקדה יש במקורות: שנקדמה.
כסתות יש במקורות: כרים וכסתות.
כסתו יש בכתיי: כסתו.

לשון

אבקולס
 זהו כנראה חשם היווני εὐκόλος (ואוקולוס) - שמשמעו - בעל מזג טוב, מסתפק במוטע, נוח לבריות.
איכל קורצא
 ביטוי זה נמצא כבר במקרא "ויאכלו קורציהו" (דניאל ג, ח), ובתרגומים בארמית הוא תרגום של הילוך רכיל ושל הלשנה. וכן בערבית פירושו הלך רכיל. אבל צירוף המלים "איכל קורצא" לא נתבררה היטב משמעותו, אם הוא לשון איכיל או יש לו מובן אחר.
אקלידי
 מקור המלה ביוונית κλειδί (קליס) שמשמעה: מפתח. או: κλειδίον (קלידיון) מפתח קטן.
אקלידי



מפתח מתקופת המשנה

אישים

ר' זכריה בן אבוקולס
 על חכם זה ידוע רק מעט, מן הדברים האמורים כאן (ובמדרשים) עולה כי היה מחכמי הדור החשובים בזמנו. יש אומרים כי הוא זהה לזכריה בן אמפדוקלס הנוכר בכתיב יסיפוס כאחד המנהיגים הקרובים לראשי המדר. רק הלכה אחת נזכרת בשמו, במסכת שבת.
נקדימון בן גוריון
 נקדימון (ששמו העברי היה כנראה בונין) בן גוריון היה אחד מן העשירים המופלגים שחיו בירושלים בדור תורבן הבית השני.
 במסכת תענית מסופר גם על העסק הרב שנתן לצורכי הציבור, ועל נס שאירע עליו על ידי כך.
בן לבא שבע
נירון קיסר
 ראה עמי 103.

אמר ליה [לר] בעל הבית: לא. אמר ליה [לר] בר קמצא: יהיבנא [אתן] לך דמי פלגא דסעודתיך [חצי סעודתך] ובלבד שלא תוציאני! אמר ליה [לר]: לא. אמר ליה [לר]: יהיבנא [אתן] לך דמי כולה סעודתיך [ככל סעודתך]! אמר ליה [לר] לא, ולבסוף נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה [אחזו בידו והעמידו והוציאו החוצה]. אמר בר קמצא: הואיל והווי יתבי רבנן [והיו יושבים שם חכמים] ולא מחו ביה [בו] אף על פי שראו כיצד הוא מביישני, שמע מינה קא ניחא להו [למד אתה מכלל שנוח להם] בדבר כזה, איזיל איכול כהו קורצא בי מלכא [אלך ואלשין עליהם בבית המלך]. אזל [הלך] למלכות אמר ליה [לר] לקיסר: מרדו כך יהודאי [היהודים]! אמר ליה [לר]: מי יימר [יאמר, יזכיר] שכן הוא? אמר ליה [לר]: נסה אותם ככך: שדר להו קורבנא, חזית אי מקרבין ליה [שלח להם קורבן לכבוד המלכות, ותראה אם מקריבים אותן]. אזל שדר בידיה עגלא תלתא [הלך הקיסר שלח בידו עגל משולש, ומבחרו]. כהדי דקאתי [בזמן שבא] בר קמצא משם שדא ביה מומא [הטיל בו מום] בניב שפתיו של העגל, ואמרי לה [ויש אומרים] בדוקין [בעפעפיים] שבעין, דוכתא דלדין הוה מומא [מקום שבשבילנו הוא נחשב למום] ולדידהו לאו מומא הוה [ולזה, לדעת הגויים, אינו מום] ולאן כשהביא אותו לא יכלו להקריב אותו במקדש, משום שהוא בעל מום, ולא יכלו להסביר למלכות שהוא בעל מום מפני שבעיני הגויים הוא לא נחשב למום. סבור רבנן לקרוביה [חשבו חכמים להקריב אותן] בכל זאת משום שלום מלכות, אמר להו [להם] ר' זכריה בן אבוקולס, אם כך יאמרו האנשים מעתה: בעלי מומין קריבין לגבי מזבח! אמרו החכמים: אם כן, אם לא נקריב אותו צריך לעשות משהו ביחס לבר קמצא, סבור [נחשבו] חכמים למקטליה [להרוג אותן] כדי שלא ליזיל ולימא [ילך ויאמר] למלכות, אמר להו [להם] ר' זכריה, יאמרו האנשים מעתה שמי שמטיל מום בקדשים יהרג! וכיון שכן, לא עשו דבר, ונתקבלה ההלשנה על ידי המלכות, והתחילה המלחמה. אמר ר' יוחנן: ענוותנותו [יראת השמים, צדקותו] של ר' זכריה בן אבוקולס, היא שהחריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו.

אמר ליה: לא. אמר ליה: יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתיך! אמר ליה: לא. אמר ליה: יהיבנא לך דמי כולה סעודתיך! אמר ליה: לא. נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה. אמר: הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה, שמע מינה קא ניחא להו, ויש: שמע מינה לאו לשום שמים עסוק.
מי יימר [יאמר, יזכיר] שכן הוא? אמר ליה [לר]: נסה אותם ככך: שדר להו קורבנא, חזית אי מקרבין ליה [שלח להם קורבן לכבוד המלכות, ותראה אם מקריבים אותן]. אזל שדר בידיה עגלא תלתא [הלך הקיסר שלח בידו עגל משולש, ומבחרו]. כהדי דקאתי [בזמן שבא] בר קמצא משם שדא ביה מומא [הטיל בו מום] בניב שפתיו של העגל, ואמרי לה [ויש אומרים] בדוקין [בעפעפיים] שבעין, דוכתא דלדין הוה מומא [מקום שבשבילנו הוא נחשב למום] ולדידהו לאו מומא הוה [ולזה, לדעת הגויים, אינו מום] ולאן כשהביא אותו לא יכלו להקריב אותו במקדש, משום שהוא בעל מום, ולא יכלו להסביר למלכות שהוא בעל מום מפני שבעיני הגויים הוא לא נחשב למום. סבור רבנן לקרוביה [חשבו חכמים להקריב אותן] בכל זאת משום שלום מלכות, אמר להו [להם] ר' זכריה בן אבוקולס, אם כך יאמרו האנשים מעתה: בעלי מומין קריבין לגבי מזבח! אמרו החכמים: אם כן, אם לא נקריב אותו צריך לעשות משהו ביחס לבר קמצא, סבור [נחשבו] חכמים למקטליה [להרוג אותן] כדי שלא ליזיל ולימא [ילך ויאמר] למלכות, אמר להו [להם] ר' זכריה, יאמרו האנשים מעתה שמי שמטיל מום בקדשים יהרג! וכיון שכן, לא עשו דבר, ונתקבלה ההלשנה על ידי המלכות, והתחילה המלחמה. אמר ר' יוחנן: ענוותנותו [יראת השמים, צדקותו] של ר' זכריה בן אבוקולס, היא שהחריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו.

אמר ליה לא - שניקנה לך. אמר ליה - איסו: יהינא לך דמי פלגא סעודתך. איכול קורצא - מלשניות. קורבנא - קרבן להקריב על גבי המזבח. דקיימא לן "איס איס" לנזות את הגויים שנודרים נדרים ונזנות ישראל (חולין י"ג, ב). בניב שפתים - שפה העליונה. לדידהו לא הוי מומא - להקריב לנזות נזמה דידהו, אלא ממוסר אכר. דוקין = *טיליה, כמו "הטוטה דוק" (ישעיהו מ). יאמרו המטיל מום בקדשים יהרג - איסו סנורין שנשזיל שהטיל מום בקדשים, וענר על "מוס לא יהיה זו" (ויקרא כג) - נהרג. ענוותנותו - סנלנותו, סנלל את זה ולא הרגו. שדא גירא למזרח - לקסוס קסס, כשהיה קמא לירושלים. ההוא ינוקא - "הוה מנגמס בלישניה" לא גרסינן. ביד עמי ישראל - על ידי עמי ישראל. ולכפורי ידיה = לקנט ידיו, נקדה = נקדה, לשון "מקדרין נהרים" (עירובין נ"ח, ב). נקדה לו חמה - זרחה נשזילו, נמסכת מענית (כ"ב, ב). ציצתו - ציצית של טליתו. נגרות על גבי כרים וכסתות - שלא היה מהלך אלא על גבי מילת, ואיכא דאמרי - בן ציצית שמו, ולמה נקרא שמו "הכסמ" - שהיתה כסמו - כסא שלו, מוטלת בין גדולי רומי, כשהיה הולך כדומי להקציל פני קיסר.

אמר ליה: לא. אמר ליה: יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתיך! אמר ליה: לא. אמר ליה: יהיבנא לך דמי כולה סעודתיך! אמר ליה: לא. נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה. אמר: הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה, שמע מינה קא ניחא להו, ויש: שמע מינה לאו לשום שמים עסוק.
מי יימר [יאמר, יזכיר] שכן הוא? אמר ליה [לר]: נסה אותם ככך: שדר להו קורבנא, חזית אי מקרבין ליה [שלח להם קורבן לכבוד המלכות, ותראה אם מקריבים אותן]. אזל שדר בידיה עגלא תלתא [הלך הקיסר שלח בידו עגל משולש, ומבחרו]. כהדי דקאתי [בזמן שבא] בר קמצא משם שדא ביה מומא [הטיל בו מום] בניב שפתיו של העגל, ואמרי לה [ויש אומרים] בדוקין [בעפעפיים] שבעין, דוכתא דלדין הוה מומא [מקום שבשבילנו הוא נחשב למום] ולדידהו לאו מומא הוה [ולזה, לדעת הגויים, אינו מום] ולאן כשהביא אותו לא יכלו להקריב אותו במקדש, משום שהוא בעל מום, ולא יכלו להסביר למלכות שהוא בעל מום מפני שבעיני הגויים הוא לא נחשב למום. סבור רבנן לקרוביה [חשבו חכמים להקריב אותן] בכל זאת משום שלום מלכות, אמר להו [להם] ר' זכריה בן אבוקולס, אם כך יאמרו האנשים מעתה: בעלי מומין קריבין לגבי מזבח! אמרו החכמים: אם כן, אם לא נקריב אותו צריך לעשות משהו ביחס לבר קמצא, סבור [נחשבו] חכמים למקטליה [להרוג אותן] כדי שלא ליזיל ולימא [ילך ויאמר] למלכות, אמר להו [להם] ר' זכריה, יאמרו האנשים מעתה שמי שמטיל מום בקדשים יהרג! וכיון שכן, לא עשו דבר, ונתקבלה ההלשנה על ידי המלכות, והתחילה המלחמה. אמר ר' יוחנן: ענוותנותו [יראת השמים, צדקותו] של ר' זכריה בן אבוקולס, היא שהחריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו.

תוספות

עגלא תילתא - כמו "יושלישים על כולו" (שמות יד) וכמו "עגלה משולשת ואיל משולש" (בראשית טו). פירוש: בריא וטוב. ויש מפרשים: שלישי לבטן. ולא יתכן, דאמרינן בפרק "ארבע מיתות" (סנהדרין ס"ב, ב): דהווי מברו להו עיגלא תלתא. ולא כמו שמפרש שגדל שלישי, דהא בסוף פרק "רבי אליעזר דמילת" (שבת קל"א, א): אמר: עבד להו עגלא תילתא בימא דשבטא, פירוש יום שביעי ללידתו.

ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא! ערק ואזל ואיגייר, ונפק מיניה רבי מאיר.

ב שדריה עליוניהו לאספסיינוס קיסר. אתא, יצר עלה תלת שני. יהווי בה הנהו תלתא עתירי: נקדימון בן גוריון, וכן פלכא שבויע, וכן ציצית הפסגת; נקדימון בן גוריון - שנקדה לו חמה בעבורו; בן פלכא שבויע - שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב, יוצא כשהוא שבע; בן ציצית הפסגת - שהיתה ציציתו נגרת על גבי כסתות. איכא דאמרי: שהיתה פסגתו מוטלת בין גדולי רומי. חד אמר להו: אנא זיינא להו בחיטי ושערי, וחד אמר להו: בדחמרא ובדמלחא ומשחא, וחד אמר להו: בדציבי, ושבחו רבנן לדציבי; דרב חסדא כל אקלידי הוה מסר לשמעיה

החץ ונפל בכיוון ירושלים, זרק למערב - אתא [בא] נפל החץ בירושלים. ניסה עוד גורל: אמר ליה לינוקא [אמר לו לתינוק]: פסוק לי פסוקין שלמדת היום, אמר ליה [לר] את הפסוק: "ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל" (יחזקאל כה, יד), אמר נירון: קודשא בריך הוא בעי לחרובי ביתיה [הקדוש ברוך הוא רוצה להחריב את ביתו], ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא [והוא רוצה לקנות את ידיו באיש הזה, בין שלבסוף אינש על שהיית השליח לעשות זאת. ערק ואזל ואיגייר [ברח והלך והתגייר], ונפק מיניה [ויצא ממנו] ר' מאיר.

ב שדריה עליוניהו [שלח עליהם] את אספסיינוס קיסר. אתא, יצר עלה תלת שני [בא, יצר עליה על ירושלים שלוש שנים]. הווי [היו] בה בירושלים הנהו תלתא עתירי [שלושה עשירים אלה]: נקדימון בן גוריון, וכן ככלב שבויע, וכן ציצית הכסת. ומסבירים את שמותיהם: נקדימון בן גוריון - שנקדה לו חמה בעבורו כמסופר, שזרחה לו השמש שלא בזמנה כדי להצילו מהפסד גדול. בן ככלב שבויע - כך קראו לו, שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב, יוצא כשהוא שבע. בן ציצית הכסת - שהיתה ציציתו נגרת על גבי כסתות, שלא היה הולך כרוחב על הארץ אלא היו שמים לפניו כסתות. איכא דאמרי [יש שאומרים]: שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי, שהיה יושב ביניהם. ועשירים אלה התנדבו לעזור, חד [אחד] אמר להו [להם]: אנא זיינא להו בחיטי ושערי [אני אזור אותם, את בני העיר, בחיטים ושעורים], וחד [ואחד] אמר להו [להם]: בדחמרא ובדמלחא ומשחא [אני אזור אותם בייין ובמלח ובשמן], וחד [ואחד] אמר להו [להם]: בדציבי [בנעצים] שאספק לכולם, ומעירים: ושבחו רבנן לדציבי [ושיבחו חכמים את זה שנתן עצים] שזו הוצאה גדולה מאד. שרב חסדא כל אקלידי הוה מסר לשמעיה [ככל המפתחות של ביתו היה מוסר לשמון]

עיונים
 ולא מחו ביה - כתב המהרש"א שאולי לא מחו בו משום שלא היה תוקף בידם לעשות זאת. ועוד כתב, שכבר נאמר במקום אחר שרבתה החנופה בירושלים, ומפני שהיה בעל הסעודה אדם נכבד ועשיר לא מחו בו.
 ניב שפתים וכו' - המהרש"א כתב שהיה בכך מעין רמז. לפי שלדעתו חטאו בניב שפתים - בדיבור לשון רע, ובדוקין שבעין - שהעלימו עיניהם ולא מחו.
בדוקין שבעין בדרך כלל ידוקין שבעין הם קרומים העולים בעין מחמת חולי (קטרקט) ומשום כך מסביר רש"י כאן שדוקין הוא במשמעות עפעפים, שבהם אפשר להטיל מום. וראה בתשובת הרשב"א שדן בנושא זה, והסביר שיתכן שבר קמצא מצא דרך לגרום חולי עין לבהמה, או שהתחילה החליפה בבהמה שהיה בה מום זה.
דלדיון הווי מומא המומים הפוסלים בהמה מהקרבה נאמרו בתורה (ויקרא כב, כב - כד) ונחפרשו במסכת בבברות. אולם מומים אלה פוסלים רק בדיני ישראל, ואילו בעיני אומות העולם אין הדבר נחשב למום. ויתר על כן, בקורבנות שמקריבים בני נוח לעצמם (שלא בבית המקדש) מותר להם להקריב אף בעלי מומים קלים אלה, ולא נאסר להם אלא להקריב מחוסר אבר, ומום גדול אחר. ועשה בר קמצא כן, כדי שלא יוכלו חכמי ישראל להסביר ולהוכיח לשלטונות שאין הם מקריבים את הקורבן רק בשל היותו בעל מום.
 ענוותנותו וכו' - ענוותנותו כאן היא בכך שלא רצה לסמך על דעת עצמו ולהכריע בדברים בדרך זו או אחרת, אלא חשש למה שיאמרו אם יפסוק הלכה (ר"צ חיות ועוד). ובמדרש איכא

אורח ההלכה
 בניב שפתים וכו' - בהמה שנפגמה או נסדקה שפתה - הרי זו בעלת מום, ופסולה להקרבה. וכן בהמה שיש לה נקדה לבנה בתוך השחור, והוא דק שבתורה. (רמב"ם ספר עבודה הלכות ביאת המקדש פ"ז ה"ה וז"ו).
סבור למיקטליה המלשינים הם בגדר המורידים ואין מעלים, שמצוה לאבדם. (רמב"ם ספר מדע הלכות עבודה זרה פ"ו ה"א).

* טיליה מן הצרפתית העתיקה - teile, תבילין, כעין עור המכסה את העין.